

van over dan modieuze praat over ‘narratives’ en ‘frames’ die met de historische realiteit weinig te maken hebben.

Het derde en laatste deel is op eerste gezicht voor degenen die vertrouwd zijn met de sociale wetenschap wat traditioneler van opzet. Na een paar uiteraard zeer gedegen hoofdstukken over ontstaan, mogelijkheden en beperkingen van de maatschappijwetenschap worden drie ‘grondleggers’ van de moderne maatschappijkritiek ten tonele gevoerd: Rousseau, De Tocqueville en Marx. Heel verrassend is dat niet, maar wel wat daarna komt: een uitgebreide kritische verhandeling over wat hij het WTE-complex noemt: wetenschap, techniek en economie. Daar laat hij meer het achterste van zijn eigen tong zien. Weliswaar via de hem zeer vertrouwde aanpak van het vertellen wat anderen schrijven over de problemen van de maatschappij, maar wel binnen het door hemzelf geschapen kader. Het woord ‘ik’ en zeker ‘ik vind’ komen vrijwel niet voor in zijn betoog en toch is het boek naar het slot steeds meer ‘*the world according to Bert*’. Opnieuw is zijn kennis van de materie verbluffend. Van vrijwel alles wat er geschreven wordt over techniek, economie, ecologie, wetenschap en politiek heeft hij kennis genomen tot bijna op de dag van het verschijnen van het boek toe. Ondanks zijn gedegen katholieke training heeft hij zich weinig aangehouden van Predikers waarschuwing “er is geen einde aan het maken van veel boeken en veel doorvorsen is afmatting voor het lichaam” (Prediker 12:12) en van die afmatting is bij hem dan ook niets te bespeuren. Inhoudelijk is het slotdeel een echte maatschappijkritiek, waarin hij vooral de neoliberale marktverheerlijkers (o.a. van de Chicago-school van Friedman) onderuit haalt en zijn waardering voor de anders-globalisten niet verhult.

Al met al een indrukwekkend boek dat, ondanks dat de omvang het figuurlijk en letterlijk wel zwaarwichtig maakt, verdient om gelezen te worden door een ieder die wil nadenken over de grote maatschappelijke problemen.

Ton Kee
(Groningen)

Koning, Martijn de, Joas Wagemakers & Carmen Becker (2014), *Salafisme. Utopische idealen in een weerbarstige praktijk*, Almere: Uitgeverij Parthenon, pp. 252, ISBN 9789079578504, € 29,-.

De drie auteurs zijn afkomstig uit verschillende disciplines en werkzaam aan de Radboud Universiteit te Nijmegen. Na een definitie van wat salafisme is: een reformistische beweging die het tijdperk van de eerste volgelingen van Mohammed idealiseert, wordt een onderverdeling in drie typen voorgesteld: de quiëtisten, die zich afzijdig houden van politiek en van geweld; de politieke salafisten; en de jihadisten. Aan de eerste groep had Wagemakers al een Engelstalige publicatie gewijd: *The quietist Jihadi*. De laatste groep

interpreteert de jihad als gewelddadige strijd, met name tegen die regeringen die islamitisch zijn, maar niet de strikte islam aanhangen van de salafisten.

Het boek biedt vervolgens een historische schets van het salafisme waarbij, paradoxaal genoeg, de rijkdom van de oliestaten sterk heeft bijgedragen tot verbreiding ervan. De leer van het salafisme benadrukt zo sterk de eenheid van God, dat allerlei opvattingen over God inclusief de joodse en christelijke, alsook verering van heiligen en het toeschrijven van eigenschappen aan God niet slechts afgewezen worden, maar als regelrechte afgoderij worden bestempeld. Een kerngedachte is dat de staat niet slechts neutraal of enigszins islamitisch dient te zijn, maar volstrekt islamitisch, zodat elke afwijking als afgoderij bestempeld kan worden en met geweld bestreden dient te worden.

Deze studie behandelt salafisme zowel in de moslimwereld alsook in Europa. De centrale betekenis van het internet bewijst dat salafisme niet gelijkgesteld kan worden met conservatisme of traditionele islam en dat krijgt dan ook een apart hoofdstuk. Interessant is de positie van het salafisme in een geseclariseerde samenleving als Nederland; dat betekent in feite een bijzondere positie in een gebied van oorlog. In de conclusie wordt ingegaan op missie, gender en de verhouding tot de kunst.

Een bijzondere kwestie waaraan dit boek aandacht besteedt, is de wijze van Korangebruik door salafisten. Te vaak wordt achteloos gezegd dat fundamentalisten de Koran letterlijk nemen, maar dat verheldert zo goed als niets. Onder afwijzing van veel traditionele geleerdheid en pluralistische uitlegtradities behelst het fundamentalisme een radicaal transformerende leeswijze die vervolgens als de enig ware wordt geponeerd. De Koran spreekt over “wie niet oordelen volgens wat God heeft neergezonden ongelovigen zijn” (5:44). Hier wordt duidelijk hoe de salafisten een transformatie van de Koran bieden: zij lezen niet ‘oordelen’, maar ‘regeren’ en zien in dit vers een veroordeling van alle regeringen die niet strikt islamitische zijn (p. 57). Hier had de analyse nog verder gevoerd kunnen worden. De context van dit citaat in de Koran maakt immers duidelijk dat met: “wat God heeft neergezonden” helemaal niet de Koran is bedoeld, maar de Torah, die richtlijn en licht genoemd wordt. Het vers vermaant de joden om te oordelen volgens hun openbaring! Deze uitermate positieve strekking aangaande het jodendom wordt in de salafistische uitleg (die we ook in *The Neglected Duty* van de Egyptische fundamentalist Faraj vinden en waarschijnlijk afkomstig is van de terreurgroep *Takfir wa-Hidjra*) volledig verdonkermaand. De uitleg van dit vers wordt zo een “license to kill”, in dit geval president Sadat. De eis van een islamitische regering waarover de Koran niet spreekt, wordt een hoeksteen van de salafistische uitleg van de Koran.

Dit boek biedt door zijn interdisciplinaire aanpak een uitstekend inzicht in het verschijnsel van het salafisme en weet het massieve concept ‘fundamentalisme’ behoorlijk te nuanceren en in perspectief te plaatsen. Het had een redactionele bewerking wel verdiend:

de stijl is dikwijls moeizaam en de achterflap bevat al twee taalfouten. Dit doet echter aan het belang van de inhoud niets af.

Marcel Poorthuis

(Tilburg School of Catholic Theology Utrecht)

Messner, Francis (ed.) (2015), *Public Funding of Religions in Europe*, Farnham: Ashgate Publishing Ltd, pp. 332, ISBN 9781472428912, GB£ 75.

Wie betaalt, bepaalt. Dit gezegde, dat zowel in het groot als het klein een groot waarheidsgehalte heeft, kan ook gebruikt worden om de diverse relaties van georganiseerde vormen van religie met de politiek en de samenleving van een land te beschrijven, alsook de geschiedenis van die relaties en de discussies daarover. Een boek als dat van Messner, met gedetailleerde casusbeschrijvingen over de financiële verhoudingen tussen 'kerk' en staat in diverse landen, verdient daarom een plaats in elke zichzelf respecterende collectie godsdienstsociologie. Het boek is de weerslag van een serie conferenties tussen 2010 en 2012 die werden gefinancierd door de Europese Commissie en bevat niet alleen casusbeschrijvingen maar ook de visie van verschillende religies op financiering door publieke middelen en de omgang met het 'slijk der aarde'. Niet alle bijdragen zijn even goed gelukt, maar de poging de informatie buiten de kring van juristen bekend te maken is behoorlijk geslaagd.

De bundel opent met een bijdrage over de rol van Europa bij de regulering van religie. De conclusie is dat de Europese Commissie vrij restrictief is waar het ingrijpen in nationale regelgeving betreft, maar wát er geregeld wordt, leidt tot een banalisering van religie omdat alle conflicten over de interpretatie van wetgeving langs de economische meetlat gelegd worden en andere aspecten nauwelijks aandacht krijgen. De Nederlandse bijdrage is de enige die niet door een wetenschapper, maar door ambtenaar Sasse van Ysselt geschreven is. Hij wijst er terecht op dat het in Nederland eerder gaat om de neutraliteit van de staat tegenover georganiseerde religie, dan om een scheiding van de twee. Hij maakt duidelijk dat deze positie de mogelijkheid biedt om op een ontspannen manier religieuze organisaties in de samenleving werkzaam te laten zijn en daarvoor, vanuit de overheid, een passende regeling te vinden. Uit de bijdrage over België blijkt dat de betaling van de 'bedienaren' door de overheid ondertussen wel als een anomalie wordt gezien, maar die voorlopig nog niet wordt afgeschaft. Dat de regeling door de liberale, antiklerikale staat van de negentiende eeuw was opgezet om de controle van de staat over de kerk te verzekeren, was voor mij nieuw. De drie bijdragen over de situatie in Frankrijk detoneren enigszins door de vele herhalingen die voorkomen, en de geïnformeerde lezer wist al dat er in Elzas-Lotharingen een afwijkend regime bestaat waarin staatsfinanciering wel mogelijk is.